

ΜΑΘΗΜΑ

Ενδυματολογία. Θεωρητικές προσεγγίσεις.
Ερευνητικό και διασωστικό έργο.

ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ

κα. Ζάχου Βρέλλη Μαρίνα.

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εξέλιξη των ιερατικών αμφίων.

Επίθετο: Σταθάκης.

Όνομα: Αθανάσιος.

Τμήμα: Αρχαιολογικό.

Εξάμηνο: Ζ'.

Αριθμός Μητρώου: 3981.

Διεύθυνση: Αγ. Αθανασίου 4

Κερατέα – Αττικής,

Τ.Κ. 19001.

Τηλ.: 2299069607, 2299042853,

6972822388.

«Ἐπεὶ καὶ τὰ ἱερά ἄμφια χάριν ἔχουσιν θείαν, ὅτι καὶ σημασίαν πνευματικὴν ἕκαστον τούτων ἔχει τινά, καὶ δι' εὐλογίας ἀρχιερατικῆς ἕκαστον τούτων δίδεται»¹.

Ἱερά ἄμφια ονομάζονται τα ιδιαίτερα ενδύματα, τα οποία ενδύονται οι κληρικοί, κατὰ την τέλεση των ιερῶν ακολουθιῶν. Κάτω ἀπὸ μια ευρύτερη ἔννοια ονομάζονται ἄμφια καὶ τα καλύμματα τῆς Αγ. Τραπέζης, τῆς Προθέσεως, των Δισκοπότηρων, οἱ θύρες καὶ τα προσκηρυτάρια. Ἐμεῖς ἐδῶ θα ασχοληθούμε με τὴν πρώτη κατηγορία, δηλαδή των ιερατικῶν ἀμφίων.

Ὁ λειτουργὸς ενδύεται τὴ στολὴ του, γιὰ νὰ αποβάλλει « τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης » καὶ « νὰ ἐνδυθῆ τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι ἀληθείας »².

Ὅπως γράφει στὴ « Λειτουργικὴ Α' » ὁ καθηγητὴς θεολογίας Ι. Φουντούλης, ἡ θεολογικὴ ἔννοια τοῦ ἀμφίου εἶναι ὅτι ὁ λειτουργὸς δὲν τελεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ τα μυστήρια, ἀλλὰ δυνάμει Χριστοῦ καὶ τῆς ιερωσύνης τῆς Εκκλησίας, τὴν ὁποία κατέχει δια τῆς χειροτονίας ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ « ἐνδεδυμένος τὴν τῆς ἱερατίας χάριν »³.

Ὁ ἱερέας εἶναι εἰκόνα τοῦ Ἀρχιερέως Χριστοῦ καὶ ἡ ενδυμασία του εἶναι σύμβολο τῆς ενδυμασίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸν λόγῳ αὐτὸ « τὰ ἄμφια τῶν ἱερέων εἶναι ἅγια »⁴ κατὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας. Ὁ ἱερέας ποῦ ενδύεται κάθε φορὰ τα ἱερά ἄμφια τα εὐλογεῖ σταυροειδῶς, τα ἀσπάζεται καὶ τα φορεῖ. Οἱ πράξεις αὐτὲς πιστοποιοῦν - κατὰ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονίκης - ὅτι τα ἄμφια « ἡγιασμένα εἰσὶ καὶ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἁγιάζεται καὶ ἁγιαμοῦ μεταδοτικὰ εἰσὶ »⁵. « Ὁ ἱερεὺς φορῶντας τὴν ἱερατικὴ του στολή, μᾶς ὑπενθυμίζει πῶς ἐνῶ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, δὲν ἀνήκει μόνο στὸν κόσμον αὐτό. Στέκεται

ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπον καὶ στὸν θεό, γέφυρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀνέρχονται οἱ προσφορές μας στὸν ουρανὸ καὶ κατέρχονται οἱ δωρεές τοῦ Θεοῦ »⁶.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κάνει λόγῳ γιὰ τὴν αναγκαιότητα τῶν ἀμφίων στὴν λατρεία: « καὶ ποιήσεις στολὴν ἁγίαν Ἀαρὼν τῷ ἀδελφῷ σου εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ... καὶ ποιήσουσιν τὴν στολὴν τὴν ἁγίαν Ἀαρὼν εἰς τὸ Ἅγιον ἐν ᾗ ἱερατεύσει μοι »⁷.

Στὴ Καινὴ Διαθήκη τὸ ἐνδύμα ἔχει ἐννοια πνευματικὴ. Στὴ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου τὰ ἐνδύματά του ἐγίναν « λευκά ὡς τὸ φῶς ». Τὸ ἱμάτιό του ἀγγίζει με πίστη ἡ αιμορροούσα γυναίκα καὶ ὡς μυστικὸς ἀγωγὸς τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ – τὸ ἐνδύμα – τὴν καθαρίζει. Ὁ χιτῶνας τοῦ Χριστοῦ « ὑφαντὸς ἄνωθεν »⁸ εἶναι σύμβολο καὶ εἰκόνα τῆς Εκκλησίας. Τέλος κατὰ τὸ Βάπτισμα χρησιμοποιεῖται λευκὸς χιτῶνας ὡς σύμβολο τῆς αγιότητος καὶ καθαρότητος τῶν ψυχῶν τους.

Τὰ ἀμφια τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς ιερωσύνης χαρακτηρίζονται ὡς « ιερά », διότι πρῶτον, δίνονται κατὰ τὴ χειροτονία με τὴν εὐλογία τοῦ χειροτονούντος ἀρχιερέως. Δεύτερον διότι φοριοῦνται κατὰ τὴν τέλεση τῆς Λατρείας, τῶν ιερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῶν Μυστηρίων καὶ ἀπτονται αὐτῶν. Τρίτον γιὰτί λειτουργοῦν ὡς σημεῖα ποὺ μαρτυροῦν τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ τέλος τέταρτον γιὰτί κατὰ τὴν ἐνδυσή τους ἀπαγγέλλονται ἀγιογραφικοὶ στίχοι καὶ με τὸν τρόπο αὐτὸ καθαγιαίνονται, « διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως » ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος Παυλὸς (Α΄ Τιμ. δ' 5)

Ἡ χειροτονία ἐξάλλου ὡς μυστήριον μετάδοσης τῆς ιερωσύνης, εἶναι τὸ ὑψίστο γεγονός γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους λειτουργοὺς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ χειροτονούμενος λειτουργὸς ἐνδύεται τὰ ἀμφια κατὰ τὴν ὥρα τῆς χειροτονίας. Δὲν ὑπάρχει χειροτονία χωρὶς ἐνδυσὴ ιερῶν ἀμφίων, οὔτε ἀμφια χωρὶς χειροτονία.

Η ένδυση αυτή του ορθόδοξου κληρικού με τα ιερά άμφια του βαθμού του δεν έχει διακοσμητικό αλλά θεολογικό χαρακτήρα. Τα ιερά άμφια με τα οποία ενδύεται ο ορθόδοξος λειτουργός, δεν είναι απλώς μια τελετουργική στολή, όπως τα ενδύματα του ηθοποιού ή του αξιωματικού κ.λπ. Τα ιερά άμφια έχουν θεολογικό χαρακτήρα και εκφράζουν το χάρισμα της ιερωσύνης με το οποίο ενδύθηκε η φθαρτή και θνητή φύση του χειροτονηθέντος πιστού.

Ο θεολογικός χαρακτήρας των αμφίων διαπιστώνεται από το γεγονός ότι λειτουργούν ως ιερά σημεία και ως ιερά σύμβολα, η σημασία τους δηλαδή είναι συμβολική. Έτσι λοιπόν τα άμφια ως ιερά σημεία ή σύμβολα αποκρύπτουν ή φανερώνουν υπερβατικές καταστάσεις και πραγματικότητες.

Οι σπουδαιότερες καταστάσεις που συμβολίζουν τα ιερά άμφια είναι:

1. ο εξαγιασμός και η μεταμόρφωση του ανθρώπου: τα συνήθη ενδύματα των ιερέων είναι μελανά και συμβολίζουν τη μεταπτωτική φύση του ανθρώπου. Όταν όμως ο λειτουργός πρόκειται να τελέσει κάποια ακολουθία ή μυστήριο, εκδύεται τη σκοτεινή και πένθιμη περιβολή του και μετενδύεται τα ιερά άμφια που είναι συνήθως λευκά. Η μετένδυση αυτή είναι και δηλωτική της κλήσεως του ανθρώπου να απεκδύεται « *τόν παλαιόν άνθρωπον καί νά ἐνδύεται τόν καινόν, τόν κατά Θεόν κτισθέντα* »⁹, καθώς και της πνευματικής αναγέννησης που συντελείται στον χώρο της Εκκλησίας.
2. η παρουσία του Χριστού: τα ιερά άμφια έχουν επίσης χριστολογική σημασία, λειτουργούν δηλαδή ως σημεία και σύμβολα της παρουσίας του Χριστού « *ἐν μέσω τῆς λειτουργικῆς συνάξεως τῶν πιστῶν* »¹⁰. Τα άμφια όλων των βαθμών στο σύνολό τους, αλλά και στα επι μέρους τμήματά τους, συμβολίζουν όχι μόνο τη ζώσα παρουσία του Χριστού εν μέσω των πιστών, αλλά και ειδικές πτυχές

- του απολυτρωτικού έργου του, όπως τον λόγο του (το επιγονάτιο), το μαρτύριό του (το πορφυρό χρώμα) κ.λπ.
3. παρουσία του αγίου Πνεύματος: το επιτραχήλιον το κατ' εξοχήν άμφιο του ορθόδοξου λειτουργού, οι « ποταμοί » των αμφίων του αρχιερέως όχι μόνο συμβολίζουν τη χάρη του αγίου Πνεύματος (ιερωσύνη) αλλά λειτουργούν και ως αγωγοί της χάριτος και της δυνάμεως του αγίου Πνεύματος, κατά το υπόδειγμα των ιματίων του Χριστού και των Αποστόλων (Λουκ. η' 45 - 47 και Πραξ. ε' 15 αντίστοιχα).
 4. παρουσία της εκκλησιαστικής κοινότητας: τα άμφια έχουν ακόμα και εκκλησιολογική σημασία. Ο ιερέας χειροτονείται και ενδύεται τα άμφια με τη παρουσία και τη συμμετοχή του εκκλησιαστικού πληρώματος, αλλά και όταν πρόκειται να τελέσει τα της θείας λατρείας. Χωρίς τη σύναξη της εκκλησίας των πιστών, ο ιερέας δεν ενδύεται τα ιερά άμφια. Τα άμφια επομένως, μαρτυρούν την ύπαρξη της εκκλησιαστικής κοινότητας. Ο ορθόδοξος λειτουργός δεν ενδύεται ποτέ τα ιερά άμφια για ατομική χρήση. Όπως γίνεται με τους ρωμαιοκαθολικούς, αλλά μόνο όταν παρίσταται η κοινότητα των πιστών, « οί ἱερείς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καί οί ὄσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται »¹¹. Η απουσία των αμφίων σημαίνει την απουσία της εκκλησιαστικής κοινότητας. Και όπως ομολογεί ο Carlyle « όταν οι ιερείς παύσουν να φορούν άμφια, αυτό θα είναι σημείο ότι η κοινότητα πέθανε και η ανθρωπότητα θα έχει γίνει πτώμα προς ταφήν. Τα ιερά άμφια είναι σημαντικά, διότι υποβαστάζουν τον πολιτισμό και αυτόν ακόμα τον έλλογο άνθρωπο ».
 5. εσχατολογική σημασία: η μετένδυση του λειτουργού, η απέκδυση των εξωτερικών σκοτεινών ενδυμάτων και η ένδυσή του με λευκά, πολύχρωμα και χρυσοποίκιλτα άμφια, συμβολίζει την εσχατολογική αλλαγή της

ανθρώπινης φύσης και την ένδυσή της με τους άφθαρτους καινούς χιτώνες της αναστάσεως, της όγδοης και αιώνιας ημέρας. (... οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἐάν μὴ ἀμφιασθῆ ἔκ τῆς θεότητος ἄρρητα ἄμφια οὐρανόυ κάλλους...) ¹². Τα ἄμφια, ειδικότερα, συμβολίζουν επίσης το ένδυμα του γάμου, την εσχολογική δηλαδή ένωση του πιστοῦ και του ιερέα με τον Χριστό. Η νύφη κατά την ώρα του γάμου της αλλάζει ένδυμασία. Απεκδύεται τα συνήθη ένδύματα και ένδύεται το του γάμου που είναι πάντα λευκό και υφασμένο με λεπτές και πολυτελείς κλωστές (πρβλ. και τα σχετικά βιβλικά χωρία και εκκλησιαστικά τροπάρια που αναφέρονται στο ένδυμα του γάμου, Ματθ. γ', 4. κβ', ΙΙ-Ι2, « τόν νυμφώνα σου βλέπω...» κ.λπ.). Με την έννοια αυτή, η ένδυση του λειτουργού με τα ιερά ἄμφια κατά τη θεία λατρεία, είναι μια προετοιμασία για την εορτή « τοῦ γάμου τοῦ ἁρνίου » ¹³.

Ιδιαίτερη θεολογική σημασία έχει το σχήμα – σχέδιο των ιερών αμφίων. Τα ιερά ἄμφια έχουν σχεδιαστεί με βιβλικά και εσχολογικά πρότυπα, και συμβολίζουν τις αγγελικές υπάρξεις και τα καινά σώματα της αναστάσεως.

Το ιερατικό φελόνιο και το διακονικό οράριο συμβολίζουν αγγελικές και αρχαγγελικές υπάρξεις, ο ποδήρης χιτώνας αναφέρεται στα σώματα της αναστάσεως στα οποία έχει καταργηθεί η διάκριση των φύλων και οι άνθρωποι είναι « ὡς ἄγγελοι Θεοῦ » ¹⁴, κατά τη ματρυρία του Κυρίου. Ο ποδήρης χιτώνας, καθώς καλύπτει τα κάτω μέρη του ανθρώπινου σώματος, παρουσιάζει τον λειτουργό τού Θεοῦ ως επίγειο ἄγγελο και εις τύπον Χριστοῦ, στον οποίο έχει υπερβαθεί πνευματικά και χαρισματικά η διάκριση των φύλων. Ο ποδήρης χιτώνας υπερβαίνοντας τη φυλετική και εθνική ταυτότητα του λειτουργού, του προσδίδει οικουμενική διάσταση.

Ο ορθόδοξος λειτουργός « ένδεδυμένος τήν τῆς ἱερατείας χάριν » και φορώντας τον ποδήρη χιτώνα, δεν είναι πιά « οὔτε ἄρσεν

οὔτε θῆλυ, οὔτε Ἑλλην οὔτε Ἰουδαῖος »¹⁵, αλλά οικουμενικός άνθρωπος, που μπορεί ακώλυτα, αλλά και ευπρόσδεκτα να λειτουργεί σε οποιοδήποτε γεωγραφικό χώρο. Τα ιερά άμφια επομένως δεν έχουν κοινωνιολογικό χαρακτήρα, όπως τα άλλα κοσμικά ενδύματα, αλλά εκφράζουν την ποιότητα και τις διαστάσεις του χαρίσματος της ιερωσύνης που διαιαφοροποιεί υπαρξιακά τον άνθρωπο ιερέα, από τους άλλους ανθρώπους.

Τα άμφια της αρχαίας Εκκλησίας ήταν αποκλειστικώς λευκά. Η λευκότητα των αμφίων όπως και των βαπτισματικών χιτώνων, συμβολίζει την είσοδο του πιστού από το βασίλειο του σκότους στο βασίλειο του φωτός: « *χιτώνα μοι παράσχου φωτεινόν, ὃ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον* ». Η λευκότητα εξάλλου των βαπτισματικών χιτώνων και των ιερών αμφίων αναφέρονταν άμεσα στη λευκότητα των ιματίων του Χριστού κατά την Μεταμόρφωση, αλλά και των ιματίων των εν τῷ κενῷ τᾶφῳ του Χριστού καθημένων Αγγέλων, ενδεδυμένων «*ἐν ἔσθίσεσιν ἀπαστραπτούσαις*»¹⁶.

Η πολυχρωμία των ιερών αμφίων επικράτησε αργότερα και σε τούτο ασφαλώς επέδρασε η σημασία περί του πεποικιλμένου του χαρίσματος της ιερωσύνης.

Κατά τους πρώτους Χριστιανικούς αιώνες δεν φαίνεται πιθανό να υπήρχε ιδιαίτερη ιερατική στολή. Εξάλλου ο Κύριος προσέρχεται για να τελέσει τον Μυστικό Δείπνο, φορώντας τα ιμάτιά του, δηλαδή τον κατάσαρκο χιτώνα (σαλούκ) που ήταν μακρύτερος από τον ελληνικό και τον άρραφο επενδύτη (ταλίθ), το καθ' αυτό ιμάτιο, που έμοιαζε με φιλοσοφικό τρίβωνα. Αυτά τα ιμάτια « *ἐγένετο λευκά ὡς τό φῶς* »¹⁷ κατά την Μεταμόρφωσή του στο όρος Θαβώρ. Γυμνός ανεβαίνει στο Σταυρό για να τελέσει την θυσία. Οι κληρικοί προσερχόμενοι στο ναό για τις ιεροτελεστίες φορούν ενδυμασία όμοια κατά το σχήμα με την κοινή εν χρήσει ενδυμασία, με την διαφορά ότι ήταν ευπρεπέστερη και καθαρότερη. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι θεωρήθηκε άπρεπο να χρησιμοποιούν για κάθε άλλη χρήση

τα ιερά σκεύη που χρησιμοποίησαν για την Θεία Ευχαριστία καθώς και ρούχα των λειτουργών. Έτσι λοιπόν ενώ περνούσε ο χρόνος και η ενδυμασία του λαού ματαβαλόταν, θεωρήθηκε ανάρμοστο να μεταβληθεί ή και να προσαρμοστεί η ενδυμασία των ιερέων προς αυτή των λαϊκών. Έτσι λοιπόν διαφοροποιήθηκε βαθμιαία η ιερατική στολή, διαφοροποιούμενη μάλιστα για κάθε βαθμό της ιερωσύνης.

Για πρώτη φορά γίνεται λόγος περί λειτουργικού αμφίου κατά τον Δ΄ αιώνα στη Σύνοδο της Λαοδικείας το 364, στους 22 και 23 κανόνες της. Ο Ευσέβιος προσφωνεί τους επισκόπους της Συνόδου της Τύρου λέγοντας: «*ὦ φίλοι Θεοῦ καί ἱερεῖς, οἱ τόν ἅγιον ποδήρη καί τόν οὐράνιον τῆς δόξης στέφανον καί τήν ἱερατικήν τοῦ ἁγίου πνεύματος στολήν περιβεβλημένοι*»¹⁸. Και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός στον λόγο του προς τον Πατέρα του βεβαιώνει: «*Διά τοῦτο χρίεις ἀρχιερέα καί περιβάλλεις τόν ποδήρη καί περιτίθης τήν κίδαριν...*»¹⁹.

Έτσι λοιπόν στην Ανατολική Εκκλησία η καθιέρωση ιδιαίτερης λειτουργικής στολής τοποθετείται ίσως νωρίτερα των αρχών του Δ΄ αιώνα. Πάντως η καθιέρωση αυτή ούτε γενική είναι, ούτε καθολική και απαραβίαστη. Το 389 η Σύνοδος της Καρθαγένης απαγορεύει με τον 61^ο κανόνα της στους πρεσβυτέρους να τελούν στο εξής την Θεία Ευχαριστία άνευ στιχαρίου. Αυτό είναι αναγκαίο για την απόλυτη καθαριότητα, επισημότητα και εξύψωση της αίγλης και του γοήτρου των λειτουργών στην Εκκλησία. Πάντως από τον ΣΤ΄ αιώνα η ιερατική στολή διαφέρει πλέον της κοινής ενδυμασίας.

Αξίζει να σημειωθούν κάποιες μαρτυρίες για την χρήση των ιερών αμφίων που έχουμε:

- από το Η΄ βιβλίο των Αποστολικών Διαταγών, ο επίσκοπος προκειμένου να ιεουργήσει αλλάζει ένδυμα: «*Εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτόν ὁ Ἀρχιερεύς ἅμα τοῖς ἱερέυσι καί λαμπράν ἔσθητα μετενδύς...*»

- ο Ιερώνυμος (345 – 420) μαρτυρεί ότι οι ιερείς ενδύονταν ειδικά λειτουργικά ενδύματα, διαφορετικά από εκείνα που έφεραν έξω του ναού²⁰,
- ο Θεοδώρητος (395 – 460) αναφέρει ότι ο Μμ. Κωνσταντίνος έδωσε τα 330 πολύτιμο ένδυμα (ιερά στολή) στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Μακάριο (314 – 333),
- και ο Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης (360 – 440) που μνημονεύει αλλά και καθορίζει τον συμβολισμό των ιερών αμφίων.

Η ανάλυση της μορφής των ενδυματολογικών τύπων των ορθόδοξων ιερατικών αμφίων με κριτήριο τον τρόπο κατασκευής (κοπής – ραφής) επιτρέπει μια πρώτη διάκριση στα :

- α). απλά ή αδιαμόρφωτα ή επίπεδα ενδύματα και
- β). σύνθετα ή διαμορφωμένα ή ενδύματα με σχήμα.

Ο διαχωρισμός αυτός δείχνει κατ' αρχάς ότι τα ιερατικά ενδύματα προέρχονται και από τους δύο αρχαίους τρόπους ένδυσης, που αντιστοιχούν σε γενικές γραμμές στα τυλιχτά ή πτυχωτά ή άρραφα ενδύματα και στα κομμένα και ραμμένα ενδύματα.

Σ' αυτό το σημείο βέβαια πρέπει να σημειώσουμε ότι τα ιερατικά άμφια, που ανήκουν στο εκκλησιαστικό βεστιάριο, καθ' όλη την πορεία της εξέλιξής τους, επηρεάζονται κυρίως από το κοσμικό βεστιάριο της υψηλής κοινωνίας, ρωμαϊκό, βυζαντινό και μεταβυζαντινό. Έτσι λοιπόν όπως έχουν εξελιχθεί μέχρι σήμερα, έχουμε τα εξής εξαρτήματα της ιερατικής στολής: το στιχάριο, το οράριο, το επιτραχήλιο, το φελόνιο, τον σάκκο, το ωμοφόριο και τον μανδύα.

Επιστρέφοντας λοιπόν στα του τρόπου κατασκευής, μπορούμε να πούμε ότι κατά τον πρώτο τρόπο ένδυσης τυλίγεται ένα κομμάτι υφάσματος, γύρω από το σώμα,

στερεωμένο με διάφορους τρόπους. Το γενικό χαρακτηριστικό αυτών των ενδυμάτων είναι ότι παρουσιάζουν επίπεδη μορφή, δηλαδή μπορούν να ξεδιπλωθούν και να επιδειχθούν σε δύο διαστάσεις. Είναι διαμορφωμένα δηλαδή, προσωρινά γύρω από το μέρος του σώματος που καλύπτεται. Από αυτή τη κατηγορία κατάγονται το οράριο και το επιτραχήλιο, το ωμοφόριο και το επιγονάτιο καθώς και η αρχική μορφή του σάκκου – τουνίκας. Καταχρηστικά θα μπορούσαν να καταταχθούν εδώ τα επιμάνικα και η ζώνη.

Κατά τον δεύτερο τρόπο ένδυσης, φοριέται ένα ένδυμα συγκεκριμένων διαστάσεων, του οποίου τα τμήματα κόπηκαν και ενώθηκαν με ραφές για να εφαρμόζουν όσο το δυνατόν καλύτερα στο σώμα. Αυτά έχουν τρεις διαστάσεις και παρουσιάζουν επαλληλία υφάσματος. Σ' αυτή τη κατηγορία ανήκουν το στιχάριο, το φελόνιο, ο μεταγενέστερος τύπος σάκκου – δαλματικής και ο μανδύας.

Είναι σαφές ότι μέσα από συγκεκριμένα ενδυματολογικά στοιχεία ορίζονται τα κριτήρια σημειολογικής διαίρεσης των ιερατικών βαθμίδων, έτσι:

1. από την αφομοίωση των διακριτικών ενδυμάτων της ρωμαϊκής εξουσίας, προκύπτει η εξής σημειολογία:
 - α) οράριο : διάκονος,
 - β) επιτραχήλιο : πρεσβύτερος,
 - γ) ωμοφόριο : επίσκοπος.
2. από τη τακτική της προνομιακής παραχώρησης ενδυμάτων από το αυτοκρατορικό στο εκκλησιαστικό ή και ακόμα μέσα στο ίδιο το εκκλησιαστικό βεστιάριο με παραχώρηση αμφίων ανώτερων βαθμών στους κατώτερους, όπως ο σάκκος στη πρώτη περίπτωση και τα επιμάνικα στη δεύτερη.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι ο αριθμός των ενδυμάτων κάθε ενδυματολογικού συνόλου αποτελεί και κριτήριο ιεραρχίας.

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας η εκκλησιαστική φορεσιά, αναγνωριζόταν από ορισμένα γενικά χαρακτηριστικά, που τη διαφοροποιούν από τα ρούχα των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων. Εξ' άλλου ο Μέγας Βασίλειος έγραφε τον Δ' αιώνα : « *Χρήσιμον δέ και τό τῆς έσθῆτος ίδίωμα προκηρυττούσης έκαστον και προδιαμαρτυρομένης τό έπάγγελμα τῆς κατά Θεόν ζωῆς* »²¹. Βασικό στοιχείο της ιερατικής φορεσιάς είναι η διευθέτησή της με τρόπο ώστε να εξαφανίζει κατά το δυνατόν το ανθρώπινο σώμα. Το υπερβολικό μήκος και τα στενά μανίκια των εσωτερικών στιχαρίων, τα φαρδιά ενδύματα, η απουσία εμφανούς ζώνης, η ταυτόχρονη χρήση πολλών υπερκείμενων ενδυμάτων συνέβαλαν σε αυτό από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα. Οι ενδυματολογικές αυτές επιλογές, που οδηγούν σε « εξαφάνιση » του σώματος, μαρτυρούν ίσως τη θέληση του κλήρου να απομακρυνθεί από κάθε τι υλικό – ακόμα και το ανθρώπινο σώμα – προκειμένου να προσεγγίσει το θείο. Παράλληλα όμως, μέσα στα πλαίσια του βυζαντινού ενδυματολογικού συστήματος, ο κλήρος προσπάθησε να κερδίσει το σεβασμό των άλλων τάξεων, αφού η κάλυψη του σώματος είναι μέσο ένδειξης σεβασμού αλλά και προκαλεί τον σεβασμό.

Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό της ιερατικής αμφίεσης, συμβατό με τα χριστιανικά ιδεώδη, είναι η άρνηση κάθε υπερβολής. Η λιτότητα και η σεμνότητα των ενδυμάτων προβάλλονται ως βασικά στοιχεία της φορεσιάς κάθε χριστιανού. Η υλοποίηση αυτής της ηθικής επιταγής, κατά την βυζαντινή τουλάχιστον περίοδο, διαπιστώνεται σε πολλές πτυχές του ιερατικού ενδύματος. Στα περιορισμένα, επαναλαμβανόμενα για αιώνες σχέδια, στα σκούρα ή άτονα χρώματα, στη λιτότητα του διακόσμου και στην απλότητα τεχνικών κατασκευής τους.

Σε ότι αφορά τα χρώματα, πρέπει αρχικά να διευκρινιστεί ότι στο πλαίσιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας επιτρέπονται όλα

και δεν υφίστανται καθορισμένοι κανόνες ως προς τη χρήση τους. Με βάση όμως τη σχετική βυζαντινή εικονογραφία, συνήθη χρώματα ήταν το λευκό, το καστανό και η ώχρα. Ιδιαίτερα προβεβλημένο παρουσιάζεται το λευκό, ενώ ξεχωριστή θέση κατέχει και το πορφυρό – σημασιολογικά φορτισμένο χρώμα - που περιορίζεται όμως σε συγκεκριμένες στιγμές της λατρείας.

Η διακόσμηση επίσης των στιχαρίων, των ωμοφορίων, των οραρίων και των επιτραχηλίων περιορίζεται κατά τη βυζαντινή περίοδο σε μικρό μέρος της επιφάνειάς τους και αποτελείται από απλές ταινίες, τους ποταμούς ή από άλλης μορφής απλά γεωμετρικά υφάσματα, συνυφασμένα ή επιρραμένα στοιχεία ή από σταυρούς και άλλα γραμμικά μοτίβα. Τα εξωτερικά ενδύματα – φελώνιο – δεν φέρουν διάκοσμο στην εικονογραφία μέχρι τον ΙΑ΄ αιώνα, οπότε εμφανίζεται το πολυσταύριο φελώνιο που θα κυριαρχήσει στη συνέχεια. Βέβαια υπάρχουν πρώιμες ήδη γραπτές πηγές. Καθώς και ελάχιστες εικονογραφικές μαρτυρίες, που δείχνουν ότι υπήρχαν κληρικοί που ξέφευγαν από τον κανόνα. Ωστόσο τα παλαιότερα βυζαντινά ιερατικά άμφια που διατηρούνται, ανάγονται στην Παλαιολόγειο περίοδο. Αν και πρόκειται για εξαιρετικά πολυτελή χρυσοκέντητα ή ενυφασμένα μεταξωτά ενδύματα, πράγμα που δείχνει ότι υπήρχαν θιασώτες της πολυτέλειας στους εκκλησιαστικούς κύκλους, δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, καθώς είναι πιθανό ότι αποτελούσαν στοιχεία της φορεσιάς ελάχιστων προσώπων με ιδιαίτερη θέση στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Η εικόνα διαφοροποιείται έντονα στη περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν ενδύματα με πλούσια, πολύχρωμα φυτικά κυρίως ή γεωμετρικά μοτίβα ενυφασμένα ή κεντημένα, φαίνεται πως χρησιμοποιούνται ευρύτατα από ιερωμένους όλων των βαθμίδων. Περίτεχνα στολισμένα στιχάρια, φελώνια και σάκκοι εικονίζονται στα μεταβυζαντινές τοιχογραφίες του ελλαδικού χώρου, ενώ τα σωζόμενα ιερατικά, χρυσοκεντημένα ή και με απλούστερες τεχνικές

διακοσμημένα άμφια, μαρτυρούν ότι η Εκκλησία πλέον αποδέχεται την πολυτέλεια, όπως αυτή εκφράζεται μέσω της διακοσμητικής εκζήτησης.

Αυτή η εξέλιξη, εάν δεν είναι πλασματική και δεν οφείλεται σε κενό των πηγών των προγενέστερων περιόδων, ενδεχομένως να πρέπει να συνδεθεί να το νέο ρόλο της Εκκλησίας μετά την διάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όταν χρειάστηκε να υποκαταστήσει την κοσμική εξουσία για τους χριστιανούς και να διατηρήσει τη βυζαντινή παράδοση. Η πολυτέλεια των επίσημων ενδυμάτων του κλήρου χρησιμοποιήθηκε ίσως ως μέσον επιβολής του και διακήρυξης της ισχύος του σε ένα περιβάλλον εκ προοιμίου εχθρικό.

Φτωχότερες είναι οι πληροφορίες που μας παρέχουν οι πηγές μας για τις πρώτες ύλες των ιερατικών ενδυμάτων. Αν και μόνο το μαλλί και το λινό προβάλλονται από τους Πατέρες της Εκκλησίας ως αρμόζοντα για ορισμένες ενδυματολογικές μονάδες υλικά, είναι βέβαιο ότι, από πολύ νωρίς, το μετάξι και η πανάκριβη βαφή της πορφύρας χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες του εκκλησιαστικού βεστιαρίου. Το μετάξι με τα χρυσά και αργυρά νήματα ή σύρματα είναι τα υλικά από τα οποία κατασκευάζονται τα πολυτελή ενδύματα τη βυζαντινή αλλά και μετά την Άλωση, περίοδο. Ο διάκοσμος με θρησκευτικά ή κοσμικά θέματα μπορεί να είναι είτε ενυφασμένος στον αργαλειό είτε κεντημένος στο χέρι. Την βυζαντινή και οθωμανική περίοδο η ύφανση μεταξωτών προϋπέθετε οργανωμένη παραγωγή υπό τον κρατικό έλεγχο στη διακίνηση των πολύτιμων πρώτων υλών. Ο ενυφασμένος διάκοσμος γινόταν σε εξειδικευμένους αργαλειούς με τεχνικές ύφανσης που επέβαλαν το σχεδιασμό επαναλαμβανόμενων θεμάτων σε σειρά ή σε κυκλικά μετάλλια, τους λεγόμενους «σηρικούς τροχούς». Αντίθετα το κέντημα είναι μια τεχνική διακόσμου του υφάσματος που αναπτύσσεται ως οικοτεχνία ή εργαστηριακή τέχνη και επιτρέπει την ελεύθερη απόδοση των σύνθετων εικονογραφικών παραστάσεων. Σπανιότερα

δείγματα τεχνικών είναι τα βαμβακερά υφάσματα με σταμπωτό διάκοσμο, καθώς και υφάσματα με επίρραπτο διάκοσμο. Στην κατηγορία των ενυφασμένων μεταξωτών εξέχουσα θέση κατέχουν τα οθωμανικά και περσικά υφάσματα που, μέχρι την αθρόα εισαγωγή του βιομηχανοποιημένου ευρωπαϊκού υφάσματος τον ΙΘ' αιώνα, είχαν το προβάδισμα στις αγορές της Ανατολής. Κατά τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα παρά τις προσπάθειες της οθωμανικής διοίκησης μειώνεται η παραγωγή πολυτελών μεταξωτών, η αγορά κατακλύζεται από ευρωπαϊκά υφάσματα και, σε μικρότερο ποσοστό, από περσικά μεταξωτά, που είχαν σταθερά υψηλή ποιότητα και εξαγωνταν στη Δύση. Το κύριο λιμάνι εξαγωγής ήταν, μέχρι το άνοιγμα της Διώρυγας του Σούζ, η Τραπεζούντα και αυτό εξηγεί, ως ένα βαθμό, τη χρήση περσικών υφασμάτων στα άμφια που προέρχονται από τον Πόντο. Ένας άλλος τύπος Περσικού υφάσματος με μεγάλη ζήτηση στην οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά και την Ευρώπη ήταν τα σάσια – ζωνάρια μήκους 4 – 5 μέτρων και πλάτους 60 εκατοστών – που τυλίγονταν πολλές φορές γύρω από τη μέση και από τον ΙΖ' αιώνα αποτελούσαν σημαντικό στοιχείο του αυλικού περσικού ενδύματος.

Το ιερατικό ένδυμα είναι περισσότερο γνωστό για τον αργυροχρυσοκέντητο διάκοσμο και την πλούσια εικονογραφία του, που αποτελούν ένα ξεχωριστό κλάδο στη μελέτη της βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης. Η ιδιαίτερη ανάπτυξη της εκκλησιαστικής χρυσοκεντητικής συμβαδίζει με την παρακμή της βιοτεχνικής παραγωγής μεταξωτών και την αυξανόμενη ζήτηση σύνθετων λειτουργικών απεικονίσεων, που παρατηρούνται στη περίοδο των Παλαιολόγων. Η συνέχεια και η εξέλιξη της βυζαντινής παράδοσης και εικονογραφίας είναι φανερή στα εκκλησιαστικά χρυσοκεντήματα, που αντλούν τα πρότυπά τους από τη μνημειακή ζωγραφική και διακρίνονται για τη πολυτέλεια των υλικών και τη ποιότητα της τεχνικής εκτέλεσης.

Επιδράσεις της κοσμικής τέχνης ανιχνεύονται στην τεχνοτροπία και στη διακοσμητική αντίληψη. Τους πρώτους μεταβυζαντινούς αιώνες το επίπεδο κέντημα των μορφών με τα λιγοστά χρωματιστά νήματα βρίσκεται ακόμα κοντά στα βυζαντινά υποδείγματα. Από τον ΙΣΤ' – ΙΖ' αιώνα το κέντημα γίνεται πλουσιότερο σε άθινο διάκοσμο, είτε πρόκειται για τις γνωστές οθωμανικές τουλίπες και τα γαρύφαλλα είτε για τα πολύχρωμα επίπεδα λουλούδια του δυτικο - ευρωπαϊκού μπαρόκ. Τα τελευταία θα υπερισχύσουν παράλληλα με την αισθητική της πολυτέλειας, που προσφέρουν οι διάσπαρτοι ημιπολύτιμοι λίθοι και τα επίρραπτα επίχρυσα μεταλλικά στοιχεία. Η χρήση των μαργαριταριών και χρυσονημάτων φαίνεται πως επικράτησε σε μεταγενέστερες περιόδους. Στο τομέα αυτό, το ιερατικό βεστιάριο - των αξιωματούχων της Εκκλησίας - φαίνεται να αδιαφορεί για τις προρτοπές για λιτότητα. Πάντως μέχρι την Άλωση, τα ιερατικά ενδύματα παραμένουν εξαιρετικά λιτά σε σχέση με αυτά των κοσμικών αξιωματούχων.

Βεβαίως δεν πρέπει να λησμονηθούν και τα ιερατικά άμφια που κοσμούνται με κοσμικά κεντήματα και θέματα. Πολλά είτε μιμούνται τον διάκοσμο δυτικοευρωπαϊκών ενυφασμένων μεταξωτών είτε σχετίζονται με τη τοπική παράδοση κεντητικής. Κάποια αντλούν πρότυπα από αγγλικά ή γαλλικά μεταξωτά του ΙΗ' αιώνα - με φυτικό διάκοσμο ή και οικοδομήματα. Η τοπική κεντητική παράδοση αντιπροσωπεύεται από τα μικρασιατικά κεντήματα και από αυτά που προέρχονται από τα νησιά του Αιγαίου. Χωρίς βέβαια την πολυτέλεια των χρυσοποίκιλων υφασμάτων, στα κεντήματα αυτά συμπυκνώνεται ό,τι καλύτερο μπορεί να προσφέρει η τοπική κοινότητα στους ιεράρχες που την εκπροσωπούν.

Τα ιερατικά άμφια συνηθίζεται να ταυτίζονται με υφάσματα που αναπαράγουν ένα τυποποιημένο και συντηρητικό

διάκοσμο. Όμως προσεκτική μελέτη φανερώνει ότι, τόσο το ιερατικό ένδυμα όσο και ο διάκοσμός του παρακολουθούσαν επιλεκτικά τις εναλλαγές της μόδας και καθρέφτιζαν τους προσανατολισμούς της κοινωνίας, μέρος της οποίας αποτελεί και η ιεραρχία της Εκκλησίας.

- ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΙΕΡΩΝ ΑΜΦΙΩΝ.
- ΠΗΓΕΣ.
- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ.
- ΣΗΜΕΡΑ.

Ξεκινώντας πρέπει να σημειώσουμε ποια άμφια ανήκουν σε ποια τάξη του κλήρου. Έτσι λοιπόν, οι βαθμοί της ιερωσύνης είναι τρεις, ο διάκονος, ο πρεσβύτερος και ο επίσκοπος. Τα άμφια των βαθμών αυτών είναι τα εξής:

1. διακόνου: στιχάριο, οράριο και επιμανίκια.
2. πρεσβυτέρου: στιχάριο, επιτραχήλιο, επιμανίκια, ζώνη, επιγονάτιο και το φελώνιο.
3. επισκόπου: στιχάριο, επιτραχήλιο, ζώνη, επιμανίκια, σάκκος, επιγονάτιο, ωμοφόριο, μίτρα, εγκόλπια, ράβδος και ο μανδύας.

Την εξέλιξη αυτών των αμφίων από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια μέχρι τις μέρες μας θα δούμε αμέσως τώρα. Πρέπει να έχουμε κατά νου το γεγονός ότι το εκκλησιαστικό βεστιάριο είναι σε χρήση μέχρι σήμερα και αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται συντηρητικό, δεν είναι γιατί μέχρι τον περασμένο αιώνα που διατηρούνταν η παραδοσιακή ενδυμασία, αντλούσε πράγματα από αυτή, σήμερα όμως που η ενδυμασία δεν έχει καμία σχέση που γνώριζαν οι άνθρωποι μέχρι τον περασμένο αιώνα, και το εκκλησιαστικό βεστιάριο δεν έχει την δυνατότητα να αντλήσει νέα στοιχεία από τις κοσμικές ενδυμασίες, θα δούμε ότι και πάλι βρίσκει τρόπους να εμπλουτιστεί και να μεταλαχθεί. (Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτά ισχύουν μόνο για την Ορθόδοξη Εκκλησία και όχι για την Ρωμαιοκαθολική, διότι αυτή ήδη προσαρμοσε τόσο τα άμφιά της όσο και την καθημερινή περιβολή των κληρικών της, με τα σύγχρονα δεδομένα, «απαλλάσσοντας» έτσι τους ιερείς της από το περιττό βάρος των πολλών αμφίων).

Πέρα από τους τρεις παραπάνω βαθμούς της ιερωσύνης, φέρουν άμφια και οι τάξεις του λεγόμενου κατώτερου κλήρου, δηλαδή οι αναγνώστες, οι ψάλτες και οι νεωκόροι. Από αυτούς, σήμερα μόνο οι αναγνώστες φέρουν άμφια κατά την τέλεση των ιερών ακολουθιών, αφού μόνο αυτοί δέχονται την χειροθεσία από τον επίσκοπο. Βεβαίως υπάρχει και ο βαθμός των υποδιακόνων, όπου η περιβολή τους ταυτίζεται με του διακόνου – αν εξαιρέσουμε τα επιμανίκια - δεν θα ασχοληθούμε όμως με αυτούς, γιατί η τάξη των υποδιακόνων ατόνισε ήδη πολύ νωρίς στις περιοχές που επικράτησε ο χριστιανισμός. Σήμερα υποδιακόνους έχουμε σε χώρες όπου γίνεται ιεραποστολή, όπως στην Αφρική.

ΤΟ ΣΤΙΧΑΡΙΟ²³

Το στιχάριο είναι ένας ποδήρης χιτώνας το οποίο φέρουν ως άμφιο οι κληρικοί και των τριών βαθμών καθώς και οι αναγνώστες.

Για την προέλευσή του δεν συμφωνούν όλες οι πηγές καθώς και οι έρευνητές. Έτσι ο Φλάβιος Ιώσηπος, στην Ιουδαϊκή Αρχαιολογία υποστηρίζει ότι προέρχεται από τον ποδήρη χιτώνα του ιουδαίου αρχιερέως. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως γράφοντας: « ἡ στολή τοῦ ἱερέως ὑπάρχει κατὰ τὸν ποδήρη Ἀαρών, τουτέστιν ἱμάτιον, ὃ ἐστὶν ἱερατικὸν ἔνδυμα, τὸ μέχρι τῶν ποδῶν, τὸ τιμιώτατον»²³. Άλλοι υποστηρίζουν ότι προέρχεται από τον χιτώνα, το καθημερινό ένδυμα.

Ο Goar συνδέει τη λέξη με το «στίχος» γιατί αποτελεί μια συνεγή « από άνω εως κάτω γραμμή». Ο Δουκάγγιος από τη λέξη «στιχίον» που σημαίνει, καθ' αυτό, χιτώνας²⁴. Ο αγ. Σωφρόνιος Ιεροσολύμων παράγει τη λέξη από το «έστηκε», γιατί « ἔστηκεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ». Άλλοι τέλος το παράγουν από το ρήμα στοιχώ (= Βαδίζω) επειδή το ένδυμα

είναι στενό και μακρύ και αναγκάζει αυτόν που το φορά να «*στοιχῆ κανονικῶς καί συνετῶς*».

Πιθανότατο πάντως είναι να έλαβε το όνομά του από το γεγονός ότι κοσμοούνταν με ερυθρούς στίχους, λωρίδες δηλαδή στις δύο πλευρές του και κατεβαίνουν ως τις παρυφές του – ερυθρού χρώματος – οι λεγόμενοι ποταμοί.

Αρχικά το χρώμα του στιχαρίου ήταν μόνο λευκό. Ο ιερός Χρυσόστομος το αναφέρει «*ὡς λευκόν χιτωνίσκον καί ἀποστίλβοντα*». Όταν μας παραδίδεται λευκό συμβολίζει την αγνότητα, την πνευματική χαρά, το αγγελικό κάλλος της ιερατικής διακονίας. Συμβολίζει τον φωτεινόμορφο χιτώνα του βαπτίσματος. Ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως γράφει: «*τό στιχάριον λευκόν ὄν, τῆς θεότητος τήν αἴγλην ἐμφαίνει καί τοῦ ἱερέως τήν λαμπράν πολιτείαν*»²⁵. Κατά τον Συμεών Θεσσαλονίκης συμβολίζει: α) την φωτεινή περιβολή των αγγέλων «*διότι πολλάκις μέ αὐτόν τόν τρόπον, δηλαδή μέ φωτεινόν ἔνδυμα ἐνδεδυμένοι, ἐφάνησαν οἱ ἄγγελοι, καθῶς καί ἐπί τοῦ μνήματος μέ λευκήν ἐσθῆτα ἐνδεδυμένος ἐφάνη*», β) «*τό καθαρόν καί ἀμόλυντον τῆς ἱερατικῆς τάξεως*» και γ) «*εἰκονίζει δέ ἔτι καί τήν θείαν ἔλλαμψιν, τήν ὁποίαν διακονεῖ καί μεταδίδει εἰς τοὺς πιστοὺς διά τοῦ Εὐαγγελίου καί τῶν λοιπῶν*»²⁶.

Όταν μας παραδίδεται με κόκκινο χρώμα έχει άλλους συμβολισμούς. Κατά τον Γερμανό Κων/πολεως, υπενθυμίζει α) τους προφητικούς λόγους «*ὁ ποιῶν τοὺς ἄγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καί τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρός φλόγαν*», καθώς και τον στίχο της προφητείας που λέει «*διά τί σου ἐρυθρά τά ἱμάτια, καί τά ἐνδύματα σου, ὡς ἀπό πατητοῦ λινού;*», β) συμβολίζει την κόκκινη χλαμύδα που φόρεσε ο Χριστός στο Πάθος, αλλά και το αίμα με το οποίο βάφτηκε αυτή στο * Σταυρό²⁷.

Βλέπουμε λοιπόν ότι το κόκκινο χρώμα – το πορφυρό μάλλον – είναι συνδεδεμένο με το πάθος του Χριστού, γι' αυτό και

πληροφορούμαστε από τον Συμεών Θεσσαλονίκης πάλι, ότι συνήθως το φορούσαν τον καιρό των νηστειών, τόσο για την λύπη των ανθρώπων που αμάρτησαν, όσο και για να τους θυμίζει το πάθος του Χριστού για να το μιμηθούν και αυτοί³⁸.

Σήμερα βέβαια το στιχάριο μπορεί να μην το συναντούμε μόνο λευκό ή κόκκινο αλλά και σε άλλες αποχρώσεις όπως πράσινο, γαλάζιο, χρυσαφί, μωβ και μαύρο. Έχει επικρατήσει η συνήθεια πολλοί ιερείς να φορούν σε ανάλογες εορτές τα ανάλογα χρώματα όπως των θεοφανείων το γαλάζιο – γιατί θυμίζει το νερό αλλά και τον ουρανό ή το πράσινο σε εορτές όπως των Βαΐων ή του σταυρού κ.λπ. Το κόκκινο – πορφυρό πια έχει παγιωθεί στη συνείδηση των πιστών ως χαρμόσυνο χρώμα και όχι ως πένθιμο όπως λέει ο Συμεών, έτσι στη περίοδο της Μ. Σαρακοστής οι ιερείς δεν φορούν πια πορφυρά άμφια αλλά μαύρα και μωβ, ενώ κόκκινα μπορούν να φερεθούν σε γιορτές όπως τα Χριστούγεννα ή το Πάσχα αλλά και σε μνήμες μαρτύρων – ως μακρινό απόηχο της ανάμνησης του κόκκινου ως σύμβολο του αίματος και του μαρτυρίου.

Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα στιχάρια που φορούν οι διάκονοι και οι αναγνώστες από αυτά των πρεσβυτέρων και των επισκόπων. Η πρώτη διαφορά έγκειται στις χειρίδες. Στου πρεσβυτέρου και του επισκόπου οι χειρίδες περιδέονται στους καρπούς για να φορεθούν τα επιμάνικα. Αλλά και πριν τα επιμάνικα αποτελέσουν ιερατικό άμφιο οι χειρίδες ήταν στενές για πρακτικούς λόγους. Οι χειρίδες των αναγνωστών και διακόνων είναι μακρύτερες και τα επιμάνικια – στον διάκονο – επιδέονται κάτω από το στιχάριο. Η άλλη διαφορά είναι ότι ενώ τα στιχάρια αρχικά ήταν λευκά και μονόχρωμα – ως επί το πλείστον – όταν χρησιμοποιήθηκαν και άλλα χρώματα, στους πρεσβυτέρους και επισκόπους παρέμειναν αδιακόσμητα αφού κεπάζονταν από το φελόνια και τον σάκκο αντίστοιχα. Τα στιχάρια όμως των αναγνωστών και των διακόνων, που αποτέλεσαν και την εξωτερική ιερατική περιβολή τους, ενώ αρχικά ήταν λινά και

λευκά, αργότερα διακοσμήθηκαν με κεντήματα, ενώ στα μετά την Άλωση χρόνια χρησιμοποιήθηκαν κάθε είδους υφάσματα, χρυσοκέντητα, οθωμανικά μεταξωτά, ευρωπαϊκές στόφες κ.λπ. Τα ίδια χρόνια, τις ίδιες επιρροές δέχονται παροδικά και τα στιχάρια των πρεσβυτέρων και επισκόπων σε περιορισμένο βαθμό.

Σήμερα το στιχάριο του διακόνου και του αναγνώστη, γίνεται κυρίως από στόφες εκκλησιαστικές και μη, σε διαφορετικούς χρωματισμούς. Πολλά είναι και τα χρυσοκέντητα πάνω σε βελούδινα και μεταξωτά υφάσματα. Το σημείο της πλάτης διακοσμείται από περίτεχνο επίθετο σταυρό, τις παρυφές του υφάσματος διατρέχει γαλόφι, ενώ οι δύο του όψεις ενώνονται στα πλάγια με κουμπιά, αφού τα σημερινά στιχάρια προέρχονται από την αρχαία δαλματική.

Τέλος ένα χαρακτηριστικό των στιχαρίων των επισκόπων είναι οι ποταμοί, που κατά τον Βαλσαμώνα δηλώνουν τους κρουνοί του αίματος και του ύδατος που έτρεξαν από τη λογχευμένη πλευρά του Χριστού. Επίσης συμβολίζουν τα χαρίσματα της διδασκαλίας του επισκόπου - αφού μόνο τα στιχάρια αυτών διακοσμήθηκαν με ποταμούς. Αλλά θυμίζει και την ευαγγελική ρήση: « ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ ποταμοί ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος»²⁹. Σήμερα όμως οι ποταμοί έχουν σχεδόν εκλείψει από τα επισκοπικά στιχάρια.

ΤΟ ΟΡΑΡΙΟΝ³⁰ (Ὠράριο ἢ Ὠράριο)

Το οράριο στην ορθόδοξη Εκκλησία είναι το διακριτικό άμφιο του διακόνου. Είναι αρχαίο άμφιο αναφερόμενο στους πρώτους Χριστιανικούς αιώνες. Στην εκκλησιαστική γλώσσα απαντάται το όνομα του αμφίου αυτού στη Σύνοδο της Λαοδικείας (360 - 364) η οποία με τους 22 και 23 κανόνες της καθορίζει: « ὅτι οὐ δεῖ

ὑπηρετήν ὀραρίου φορεῖν» και « ὅτι οὐ δεῖ ἀναγνώστας ἢ ψάλτας ὀράριον φορεῖν καί οὕτως ἀναγινώσκειν ἢ ψάλλειν». Ο ἱερός Χρυσόστομος γνωρίζει την ὑπαρξή του και το παραβάλλει με τις πτέρυγες των αγγέλων, γιατί οι διάκονοι «ὑπηρετοῦν τῷ βασιλεῖ τῶν ὄλων Θεῷ ἐν τῇ τελείῃ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὡς ἄγγελοι Κυρίου διακονοῦντες αὐτῷ».

Το ὀράριο εἶναι μια στενή επιμήκης λωρίδα υφάσματος, χωρίς ιδιαίτερο σχέδιο κοπῆς. Ο διάκονος το φέρει στον ὦμο με τρεῖς τρόπους:

1. ἔτσι ὥστε το ἓνα ἄκρο να πέφτει μπροστά ὡς το δάπεδο και το ἄλλο ἄκρο να πέφτει ἀπὸ τη πίσω πλευρά,
2. περιβάλλει λοξά το σῶμα, ἔτσι ὥστε να διέρχεται κάτω ἀπὸ τον δεξιὸ βραχίονα και
3. το ζώνεται σταυρωειδῶς στη πλάτη και το στήθος, κατὰ μίμηση των σεραφίμ που καλύπτουν τα πρόσωπά τους ἐνώπιον του Κυρίου, θυμίζοντας περισσότερο τον τρόπο που φορούσαν οι αυτοκράτορες τον λῶρο.

Ο αγ. Ἰγνάτιος ο Θεοφόρος λέει ὅτι η διακονία εἶναι μίμηση της λειτουργικῆς διακονίας των αγγέλων, γι' αὐτὸ ὅταν ἐνδύονται το ὀράριο, λένε τον τρισάγιο αγγελικό ὕμνο: « Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ». Ο Συμεὼν Θεσσαλονίκης γράφει: « διὰ τὰ ἔχει ὁ χειροτονούμενος τάξιν Ἀγγέλου, διὰ τοῦτο περιδύεται τὸ ὠράριον...καί κρεμάμενον ἀπὸ τοὺς ὦμους, ὡς κάποια πτερὰ, εἰκονίζει καί ἔχει τὸ τρισάγιον ἄσμα τῶν Ἀγγέλων ἐγγεγραμμένον»³¹.

Η ετοιμολογία της λέξης ὀράριο ἢ ὠράριο εἶναι ἀγνωστη και πολλή συζήτηση ἔχει προκαλέσει η προέλευσή της. Ἄλλοι παράγουν το ὀρόριο ἀπὸ τη λατινική λέξη os – oris (= στόμα), γιατί με την κρεμάμενη λευκή λωρίδα ο διάκονος σπῶγγιζε τὸ στόμα ἐκείνων που μεταλάμβαναν ἀπὸ το ἅγιο ποτήριο. Ἄλλοι το ετοιμολογοῦν ἀπὸ το λατινικό ora (= κράσπεδο) « διότι ἐπιμήκης ὄν φθάνει μέχρι τοῦ κρασπέδου τοῦ στιχαρίου»³². Και τέλος ἄλλοι ἀπὸ το ἐπίσης λατινικό orare (= προσεύχεσθαι.